

Elvio Baccharini

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Omladinska 14, HR–51000 Rijeka
ebaccarini@ffri.hr

Liberalni nacionalizam: argument samopoštovanja

Sažetak

Pitanje ovoga članka jest treba li nacionalnu pripadnost uvrstiti na popis primarnih dobara, odnosno, postoji li snažna veza između nacionalne pripadnosti i primarnih dobara o kojima se govori u klasičnoj liberalnoj formulaciji (kakvu je u najvažnijem radu u liberalnoj filozofiji politike u prošleme stoljeću ponudio John Rawls u svojoj Teoriji pravde) do mjere da njezina zaštita zaslužuje uvrštenje među njih. O ovom pitanju, na izravan ili manje izravan način, raspravljaju vodeći autori liberalne nacionalističke paradigme. U ovom tekstu posebno se raspravlja pretpostavljena veza između zaštite nacionalne pripadnosti i primarnog dobra društvenih osnova samopoštovanja. Unatoč određenoj potrebi javnog priznanja nacionalne pripadnosti, utemeljenje njezine zaštite na razini primarnih dobara, barem kada je riječ o argumentu koji se poziva na društvene osnove samopoštovanja, nije uvjerljivo.

Ključne riječi

društvene osnove samopoštovanja, liberalni nacionalizam, Will Kymlicka, John Rawls, Joseph Raz

I.

Pitanje kojim se bavim u ovom tekstu jest treba li liberalizam uzeti u obzir nacionalnu pripadnost, kao posebno važan oblik kulturne pripadnosti, u razmatranjima o temeljnim pravima i primarnim dobrima (u daljnjem tekstu, ako ne budem iznio posebna pojašnjenja, koristit ću izraz ‘kultura’ kao sinonim za izraz ‘nacija’, kao što uglavnom čine autori kojima se bavim, iako takav pristup nije opće prihvaćen).¹ Takav zahtjev postavlja Will Kymlicka, vjero-

1

Na taj način to čini Will Kymlicka, koji u knjizi *Multikulturalno građanstvo* objašnjava kako se ‘kultura’ može vezati uz razne skupine unutar nacija koje su karakterizirane svojim običajima i načinom života, ili uz čitave međunacionalne civilizacije, poput europske ili zapadnjačke, ali on koristi izraz vezano uz nacionalne komponente:

»Ja ‘kulturu’ (i ‘multikulturalno’) upotrebljavam u različitom smislu. [...] Naziv ‘kultura’ upotrebljavam kao sinonim za ‘naciju’ ili ‘narod’. [...] A neka je država multikulturalna ako njezini članovi ili pripadaju različitim nacijama (multinacionalna država), ili su se iselili iz različitih država (polietnička država).» (Kymlicka, 2003., 30)

Slično Kymlicki svoju terminologiju pojašnjava i Yael Tamir (Tamir, 1993., XVII). Ipak,

u Kymlickinoj upotrebi, pronalazi se referiranje i na šire shvaćanje kulturnih skupina (kao u: Kymlicka, 2001., 41–42). Ali, takvo je određenje izolirano, s obzirom da u istom tekstu, u narednim stranicama, zanemaruje druge kulturne oblike i govori samo o nacionalnim elementima. Iz toga razloga, kako sam napisao, mislim da je, u ovoj diskusiji, legitimno koristiti ‘kultura’ kao sinonim za ‘nacija’, osim kada se drugačije pojašnjava. Valja naglasiti da se u ovom tekstu pojam ‘nacionalizam’ ne koristi na način koji je postao uobičajen u javnom govoru, odnosno kao sinonim za ‘šovinizam’, već se tim izrazom označava pristup koji pridaje posebnu važnost nacionalnoj pripadnosti u sklopu prava pojedinaca.

jatno najvažniji i najreprezentativniji autor paradigme kojoj posvećujem ovaj tekst (Kymlicka, 1989., 166, 199). Terminologiju primarnih dobara ne koriste izravno drugi relevantni autori u ovom području, ali se njihova rasprava može interpretirati kroz tu pojamovnu kategoriju, stoga smatram da se modelom primarnih dobara primjereno postavljaju okviri diskusije. S obzirom da ograničenja rasprave postavljaju temeljne postavke liberalne paradigme, a zajednice o kojima govorim su tipične zajednice zapadnjačke civilizacije koje nude veoma slične kontekste izbora, doseg rasprave bit će ograničen. Ipak, ograničenja liberalne paradigme prihvaćaju autori koje kritiziram, a i oni uglavnom govore o zajednicama koje su međusobno veoma slične, osim kada govore o domorocima ili imigrantima.² U tom smislu, rasprava je relevantna jer, iako ograničena dometa, prihvaća ograničenja koja uglavnom pretpostavljaju autori koje kritiziram.

Tema primarnih dobara je jedna od središnjih značajki liberalizma, a John Rawls ogledan je autor za takvu raspravu. Iako Rawls nije predstavnik liberalnog nacionalizma – makar ga neki smatraju takvim, ali samo u okvirima rasprave o međunacionalnoj politici (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 518) – osvrnut ću se na način na koji on predstavlja temu primarnih dobara. Razlog tomu jest taj, kako tvrdi Kymlicka, da je s perspektive liberalnog nacionalizma potrebno proširiti Rawlsovu klasičnu listu primarnih dobara, dodajući joj primarno dobro posebne kulturne pripadnosti.

Kako objašnjava Rawls, primarna su dobra društveni uvjeti i sredstva opće namjene koja mogu poslužiti za potpuno ostvarivanje moći racionalnosti i razložnosti i za provođenje određenog shvaćanja dobra. To su dobra koja građanima trebaju s obzirom na to da posjeduju moći racionalnosti i razložnosti te sposobnosti da budu suradnici društvene kooperacije u trajanju života, a nisu vezana uz posebna htijenja ili želje. Rawls nudi (nadopunjivu) listu takvih dobara: (1) osnovna prava i slobode; (2) sloboda kretanja i slobodan izbor zanimanja na osnovi različitih mogućnosti; (3) moći i ovlasti službi te položaji odgovornosti; (4) prihod i bogatstvo; (5) društvene osnove samopoštovanja. Kako smatra Rawls, to su dobra oko kojih se mogu složiti građani koji zastupaju različite obuhvatne svjetonazore, u svrhu međusobnog uspoređivanja radi primjena načela pravednosti (Rawls, 2000., 67–68, 159–170; Rawls, 2001., 57–61, 168–175).

U ovom ću tekstu raspravljati vezu između nacionalne pripadnosti i jednog od klasičnih primarnih dobara – društvene osnove samopoštovanja. Teza koju razmatram jest da se zbog spomenute veze između društvenih osnova samopoštovanja i kulturne pripadnosti treba i kulturnu pripadnost uvrstiti među primarna dobra te, primjerice, liberalna država treba jamčiti posebna prava vezana uz kulturnu pripadnost manjinskim grupama. Suprotno tome, ako će moja argumentacija biti ispravna, pokazat ću da se snažna zaštita kulturne pripadnosti koju zahtijevaju liberalni nacionalisti ne može utemeljiti društvenim osnovama samopoštovanja.

Pojasnit ću sada Rawlsov smisao izraza ‘društvene osnove samopoštovanja’. Iako se Rawls, kao što sam rekao, ne smatra liberalnim nacionalistom, barem kada se govori o unutarnjoj politici, smatram korektnim referirati na njega u ovoj raspravi, s obzirom da na njega u tom kontekstu referira Kymlicka, jedan od glavnih predstavnika liberalnog nacionalizma (Kymlicka, 1989., 164).

Najprije ću odrediti samopoštovanje. Krenut ću od Rawlsovog, a nakon toga prikazat ću i druga određenja. Kako Rawls kaže:

»... možemo odrediti samopoštovanje tako da ima dva aspekta. Kao prvo, uključuje osjećaj kojeg osoba ima o vlastitoj vrijednosti, njezino čvrsto uvjerenje da njezino shvaćanje dobra, njezino

životni plan zaslužuju da ih se provodi. Kao drugo, samopoštovanje povlači pouzdanje u vlastite sposobnosti u mjeri u kojoj je u nečijim moćima da realizira vlastite namjere. (...) Jasno je zbog čega je samopouzdanje primarno dobro. Bez njega ništa ne može izgledati vrijedno činjenja, a i ako neke stvari imaju vrijednost za nas, nedostaje nam volja da se borimo da ih postignemo.« (Rawls, 1971., 386)

Prije nastavka izlaganja, valja reći da ne postoji konsenzus u vezi razloga zbog kojega je samopoštovanje važno. Vidjeli smo Rawlsov razlog, kojeg prihvaća Kymlicka u svojoj ranijoj knjizi (samopoštovanje je, u tom slučaju, preduvjet za uspješno činjenje, odnosno, provođenje plana). Drugi autori imaju drugačija određenja. Tako i Kymlicka u kasnijem radu referira na drugo određenje te prihvaća ono koje zastupaju drugi liberalni nacionalisti, preciznije Avishai Margalit i Joseph Raz, te kaže da je samopoštovanje dobro na temelju veza s blagostanjem pojedinca (Kymlicka, 2003., 131–132; Margalit i Raz, 1995., 134). Postoje i autori koji jednostavno tvrde da je samopouzdanje temeljna liberalna vrijednost (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 518). Neću ulaziti u ta razlikovanja, s obzirom da rasprava koja slijedi može biti neutralna u odnosu na njih, te ću pretpostaviti da je samopouzdanje primarno dobro i kao takvo nešto što treba normativno štititi.

II.

Predstavit ću sada pojam ‘društvene osnove samopoštovanja’. To »su oni aspekti društvenih ustanova koji su uobičajeno bitni ako građani trebaju imati živi osjećaj vlastite vrijednosti kao osoba koje mogu biti u stanju promicati vlastite ciljeve sa samopouzdanjem.« (Rawls, 2001., 59) U skladu s intencijom da rasprava bude neutralna u odnosu na ranija razlikovanja, ova se definicija može modificirati u zadnjem dijelu, primjerice, na način da se »kao osoba koje mogu biti u stanju promicati vlastite ciljeve sa samopouzdanjem« zamijeni s »kao element njihovog blagostanja«, ili na druge načine, ovisno o određenju važnosti samopoštovanja. Važno je uočiti da Rawls govori o samopoštovanju na objektivistički način, ne u smislu samopoštovanja kao stavu pojedinca prema sebi, već o institucionalnim činjenicama koje ga podupiru. Ne postoji društveno rješenje koje jamči postizanje samopoštovanja. No, moguće je ustanoviti institucionalna rješenja i međusobni stav te ponašanje pojedinaca u njihovom kontekstu koja podržavaju i ohrabruju samopoštovanje. Rawls smatra da je važno pojedincima jamčiti takve institucionalne okvire i da je političko društvo stabilnije ako su oni zajamčeni.

Što čini društvene osnove samopoštovanja? Rawlsova rasprava ima dva elementa. U *Teoriji pravde* Rawls obilno govori o samopoštovanju u sklopu Aristotelovskog načela. To načelo glasi:

2

U tom smislu, za autore koje raspravljam je najčešće važno razlikovanje između autohtonih nacionalnih skupina i imigranata, kojima se pridaju manji oblici zaštite. To se razlikovanje često prožima kroz radove liberalnih nacionalista, a kao posebno značajna određenja vidi: Tamir, 1993., 42; Kymlicka, 2003., 20–51; Kymlicka, 2001., 152–176, 275–289. U svom tekstu govorim isključivo o pitanjima koja se vežu uz autohtone nacionalne skupine. Iako nisam siguran da oni liberalni nacionalisti koji insistiraju na razlikovanju autohtonih

skupina i imigranata koriste razlikovanje na ispravan način, ovdje zanemarujem ove dodatne teškoće. Za teškoće u tom razlikovanju, vidi u: Mason, 1999., 270–271; Lichtenberg, 1997., 62–63; Raz, 1998., 199. Inače, rad na ovom tekstu odvija se u kontinuitetu s mojim ranijim radom (Baccarini, 2008.) u kojem raspravljam pokušaje liberalnih nacionalista koji se temelje na vezi s primarnim dobrom autonomije (kojeg možemo iščitati iz nekoliko primarnih dobara koje nabroja Rawls).

»Uz jednakost drugih okolnosti, ljudska bića više uživaju u provođenju njihovih istinskih mogućnosti (urođenih ili izvježbanih sposobnosti) i uživanje raste što je više mogućnost realizirana, ili što je veća njezina složenost. Intuitivna je ideja da ljudska bića pronalaze veće zadovoljstvo kada čine nešto za što su postali sposobniji, a od dvije aktivnosti koje čine podjednako dobro, radije čine onu koja zahtjeva širi repertoar složenijih i suptilnijih razlikovanja.« (Rawls, 1971., 374)

U tom kontekstu, pojam ima perfekcionistački i komunitaristički prizvuk. Rawls kaže da imamo osjećaj vlastite vrijednosti kada raspoložemo racionalnim životnim planom, pogotovo takvim da zadovoljavamo Aristotelovsko načelo, te možemo ustanoviti da smo mi i naše radnje prihvaćeni i potvrđeni od strane onih koje cijenimo i čije društvo volimo (Rawls, 1971., 386). Pritom, Rawls kaže da hoće li ono što činimo biti prihvaćeno i cijenjeno ovisi o tome izaziva li to kod njih divljenje i ugodu. Stoga se, u takvom govoru o samopoštovanju, privilegiraju radnje koje izražavaju profinjenu nadarenost i ukazuju na oštroumnost.

Rawls je, naravno, svjestan da doslovno shvaćanje takvih stavova omogućava samopoštovanje isključivo posebno nadarenim osobama u elitističkim udrugama. Iz tog razloga, Rawls kaže da treba omogućiti postojanje pluralnosti zajednice i udruge, kako bi svaki pojedinac mogao pronaći sredinu koja će uvažavati njega i njegova dostignuća (Rawls, 1971., 387). Kada budem raspravljao Aristotelovsko načelo u vezi s društvenim osnovama samopoštovanja, učinit ću to u vezi s ovim ublažavanjem, a ne u vezi s elitističkom interpretacijom načela. Dakle, prema Rawlsu, mogućnost da pojedinac bude pripadnik zajednice koja prepoznaje njegova dostignuća predstavlja prvi element društvenih osnova samopoštovanja. S tim u vezi valja prikazati još jedno određenje društvenih osnova samopoštovanja.

To je određenje društvenih osnova samopoštovanja čiji su najpoznatiji zastupnici Margalit i Raz. Kako kažu Margalit i Raz:

»Biti član (nacionalne zajednice, op. a.) je pitanje pripadništva, ne dostignuća. Pojedinac nema potrebu dokazivanja, ili da bude vrstan u nečemu kako bi bio pripadnik i kako bi bio prihvaćen kao punopravni član. (...) Činjenica da članstvo u takvim grupama ovisi o pripadništvu, a ne o postignuću, čini da one budu primarno mjesto poistovjećivanja. Poistovjećivanje je sigurnije i manje podložno prijetnjama ako ne ovisi o dostignućima. (...) Iako dostignuća imaju ulogu u smislu identiteta nekih osoba, čini se da u najtemeljijem smislu naš identitet ovisi o kriterijima pripadništva, prije nego li o kriterijima dostignuća. Zajamčeno prepoznavanje na toj razini je posebno važno za blagostanje pojedinca.« (Margalit i Raz, 1995., 132)

U skladu s navedenim autorima, društvene osnove samopoštovanja koje su vezane uz mogućnost da pojedinac bude pripadnik zajednice koja prepoznaje njegova dostignuća jamčimo i na jednostavnijim temeljima od onih koje je Rawls istaknuo pri ublažavanju formulacije Aristotelovskog načela (za spomenute autore, to je nacionalna zajednica, o čemu se Rawls ne izjašnjava detaljno). U tom ublažavanju, Rawls je postavljao potrebu da svaki pojedinac može biti pripadnik zajednice koja će uvažavati njegova dostignuća, čak i ako su skromna. Kod ovih autora, nacionalna zajednica za priznanje ne traži nikakva dostignuća, već samo posjedovanje karakterističnih elemenata neke nacionalne skupine koje se stječu temeljnim odgojem i socijalizacijom. Iako Rawlsov argument, vezan uz ublažavanje elitističkih posljedica Aristotelovskog načela, te Margalitov i Razov nisu isti, vrlo su slični pa ću ih zajedno raspravljati. Za ta dva argumenta koristit ću zajednički naziv 'argument pripadnosti i minimalnih dostignuća'.

Dakle, u skladu s prvim određenjem, društvene osnove samopoštovanja uspostavljamo tako da pojedincima jamčimo zajednicu koja će ih prihvatiti i uz minimalna, ili čak nepostojeća, dostignuća.

Drugi pristup Rawlsovog označavanja društvenih osnova samopoštovanja eksplicitnije je vezan uz središnje značajke njegove teorije pravde. I ovdje Rawls naglašava važnost priznavanja drugih te je njegova misao »da samopoštovanje, u pravilu, ovisi o poštovanju drugih.³ Ako ne primjećujemo da su naši poduhvati uvaženi od strane drugih, teško je, ako ne i nemoguće, da možemo ustrajati u vjerovanju da su naši ciljevi zaslužni.« (Rawls, 1971., 155–156)

Prepoznavanje uvažavanja drugih događa se kroz zajedničko prihvaćanje načela pravde, kojima se javno deklarira takvo uvažavanje. Kako kaže Rawls:

»... drugi temelj, koji nije nepovezan s prvim, polazi od fundamentalne važnosti samopoštovanja. Tvrdi se da se samopoštovanje najdjelotvornije ohrabruje i podupire dvama načelima pravednosti, ponovno upravo zbog inzistiranja na jednakim osnovnim slobodama i zbog prvenstva koje im se pripisuje, iako se samopoštovanje dalje osnažuje i podupire pravičnom vrijednošću političkih sloboda i načelom razlike.« (Rawls, 2000., 283–284)

Temeljna prava koja su zajamčena u Rawlsovim načelima pravde podupiru samopoštovanje dvojako: time što omogućavaju razvijanje naše sposobnosti osmišljavanja i provođenja načela pravične suradnje s drugima, te time što (kako sam ranije naglasio) predstavljaju međusobno javno priznavanje i izraz međusobnog poštovanja pripadnika političkog društva. Naime, javnim priznanjem temeljnih prava, pojedinci se prepoznaju kao razložni i vrijedni povjerenja, odnosno kao slobodni i jednaki, te jedni drugima izražavaju prepoznavanje vrijednosti koju svaki od njih pridaje vlastitom načinu života (Rawls, 2000., 182, 283–285).

Element javnog izražavanja priznanja posebno je važan kod Rawlsa, što je naglašeno citatima: »U pravednom društvu osnovu samopoštovanja (...) čini javno izjavljena distribucija osnovnih prava i sloboda« (Rawls, 1971., 477) i »u dobro uređenu društvu, samopoštovanje je zajamčeno javnim priznanjem statusa jednakog građanstva za sve« (Rawls, 1971., 478). Rawls spominje nacionalni i kulturni kontekst u vezi samopoštovanja kada kaže da je za građane moguće prihvatiti ekonomske i društvene razlike između različitih grupa »dok teškoće koje se pojavljuju zbog građanske i političke nejednakosti i zbog etničke i kulturne nejednakosti ne mogu biti lako prihvaćene« (Rawls, 1971., 477–478). Pritom, s obzirom da nigdje ne govori zasebno o javnom promicanju nacionalnih prava, on misli prije svega na klasičnu zaštitu od diskriminacije.

III.

U daljnjem ću tekstu pokušati uvidjeti je li moguće uklopiti nacionalnu pripadnost među primarna dobra kao što žele liberalni nacionalisti. U tome su potrebna dva koraka. Naime, potrebno je povezati dva elementa Rawlsove rasprave o društvenim osnovama samopoštovanja i pokazati da kada govorimo o poštovanju jednakosti trebamo jamčiti svakom pojedincu mogućnost pripadnosti nekoj zajednici koja ga prihvaća i uz minimalna dostignuća (ili čak i bez dostignuća) pri čemu se to jamstvo ostvaruje ne samo kroz klasična prava na temelju općih svojstava građanstva, već i kroz posebna prava. Ipak,

3

»U pravilu« treba shvatiti doslovno; moguće je da postoje pojedinci koji raspolažu visokom razinom samopoštovanja, ali ne i poštovanjem drugih. To vrijedi, naprimjer, za neke

posebno nadarene osobe. Primjerenije bi bilo, u skladu s kasnijom Rawlsovom terminologijom, reći »poštovanje drugih podržava, potiče ili ohrabruje samopoštovanje«.

prije svega je potrebno poduprijeti tvrdnju da upravo nacionalne zajednice podržavaju društvene osnove samopoštovanja, što je kod Rawlsa, barem kada govori o domaćoj politici, nedorečena tema. Čini se da empirijska istraživanja govore u prilog takvim pokušajima (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 519). Potrebno je, međutim, pojasniti razloge zbog kojih je ta pripadnost važna, te pronaći adekvatan normativni okvir.

Zašto upravo nacionalna pripadnost nudi primjeren okvir za potrebe društvenih osnova samopoštovanja? Odgovor je moguće potražiti u nekoliko smjerova, a ovdje ću istaknuti dva. Naravno, kod pojedinih su autora ovi smjerovi isprepleteni, ali ću ipak neke autore prikazati kao reprezentativnije za moguće specifične razvoje argumentacije. Prvi reprezentativan autor čiji smjer naglašava kulturu a kojeg predstavljam je Joseph Raz, dok ću kao drugog reprezentativnog autora uvesti Charlesa Taylora.

Raz objašnjava da je kulturna pripadnost (pri čemu misli na nacionalnu kulturu) od temeljne važnosti za pojedinca. Naime, ona uobličuje mogućnosti unutar kojih pojedinac može vršiti izbore, s obzirom da daje smisao različitim opcijama, te postavlja zajedničke prakse u kojima se one mogu odvijati. Dakle, samo pripadanjem kulturi pojedinac može raspolagati opcijama između kojih vrši izbore (Raz, 1995., 177). Članstvo u kulturnoj grupi određuje nečiji osjećaj onoga što jest, postavlja središte identiteta. »To ne iznenađuje: s obzirom da nečija kultura određuje horizont nečijih mogućnosti, prirodno je da će ona činiti njegov identitet.« (Raz, 1995., 178)⁴

Jasno je, dakle, zašto privilegiramo prihvaćanje pripadnika naše nacionalne zajednice: zajednička kultura je na istovjetan način oblikovala naše identitete, što omogućava naše privilegirano međusobno prepoznavanje i utemeljuje zajednički interes u opstojanju zajednice.

U sličnom smjeru ide i Taylorova argumentacija. On kaže u *The Politics of Recognition* da mi uobličujemo naš identitet u razgovoru s drugima:

»Potpuni ljudski djelatnici, oni koji su u stanju razumjeti sami sebe i prema tome odrediti vlastiti identitet, postajemo usvajanjem bogatih ljudskih 'jezika' izražavanja. Ovdje, za potrebe teksta, koristim izraz 'jezik' u širokom smislu, koji ne odgovara samo riječima koje izgovaramo već i drugim oblicima izražavanja kojima određujemo nas same, među kojima su i 'jezici' umjetnosti, pokreta, ljubavi i tako dalje. Ali ove oblike izražavanja učimo putem razmjene s drugima.« (Taylor, 1992., 32)

Time dobivamo objašnjenje privilegiranog priznavanja unutar nacionalnih zajednica. U takvoj zajednici vezani smo s jedinim osobama s kojima se možemo razumjeti, budući da smo s njima uspostavili komunikaciju putem složenog sustava jezika, interpretiranih u širokom smislu kako opisuje Taylor. Kroz tu smo komunikaciju uobličili naš identitet, koji je prepoznatljiv drugim pripadnicima te zajednice, te oblike izražavanja i djelovanja koji su prihvaćeni. Zbog toga je međusobno uvažavanje spontano i ne trebaju mu potvrde u daljnjim dostignućima.

Tom je prijedlogu moguće replicirati. Taylorovo naglašavanje jezika u širem smislu je jako važno, budući da niti bilingvizam, ako je ispravan njegov stav, nije dovoljan za prevladavanje činjenice da je potpuna komunikacija moguća samo unutar nacionalne skupine. Ipak, mislim da Taylor prenaglašava važnost tog elementa. Nove načine komuniciranja teško je usvojiti samo u slučajevima velikog razlikovanja među kulturama (pretpostavljam da standardno pitanje bilingvizma ne postavlja osobite probleme, kao što pokazuju učestali primjeri). Međutim, paradigmatički slučajevi, barem u zapadnjačkom svijetu, nisu takvi. U tom civilizacijskom okviru, između nacionalnih zajednica postoje razlike koje nisu nepremostive, npr. u iskazivanju pristojnog ponašanja,

ali ne i razlike koje su u vezi s temeljnim vrijednostima. U takvim slučajevima, usvajanje tuđih načina komuniciranja bit će možda i lakše od učenja tuđeg jezika u užem smislu budući da su razlike između zajednica manje. O tome da su u velikoj većini situacija sličnosti među nacionalnim skupinama u zapadnjačkoj civilizaciji puno naglašenije od razlika, govore i liberalni nacionalisti pozivajući se na konkretne primjere. Margaret Moore pokazuje i primjere kada čak i predstavnici sukobljenih strana priznaju međusobnu sličnost. O sličnostima između nacionalnih zajednica, posebno u liberalnim društvima, govori i Kymlicka (Moore, 2001., 56–59; Kymlicka, 2003., 128–130).

Ovime sam ponudio repliku i Razovim i Taylorovim tvrdnjama. Koja je važnost opovrgavanja njihove argumentacije? Prisjetimo se: temeljni je problem ustanoviti je li nacionalna zajednica ta koja nudi privilegirano prihvaćanje i uvažavanje kao društvenu osnovu samopoštovanja. Raz i Taylor nude odgovor tvrdnjom da se unutar nacionalne zajednice razvija jedinstvena i nezamjenjiva komunikacija u kojoj pojedinci uobličuju svoje identitete. Međutim, pokazao sam da nema razloga vjerovati u široku rasprostranjenost privilegirane ili isključive komunikacije unutar nacionalnih zajednica, koja bi bila temeljena na kulturnim posebnostima. Nema takve kulturne posebnosti nacionalnih zajednica koja bi opravdala posebnost komunikacije unutar njih. S obzirom da je nema, ona ne može objasniti stvaranje identiteta pripadnika nacionalne zajednice u njihovoj interakciji, što je bila osnova za pretpostavku o olakšanom prihvaćanju i uvažavanju unutar nacionalnih zajednica.

Drugi prigovor Razovom i Taylorovom modelu opravdanja važnosti nacionalne pripadnosti jest alternativa asimilacije. Naime, ako je vrijednost nacionalne pripadnosti instrumentalna, odnosno u vezi s blagodatima koje nosi temeljna akulturacija, tada je moguće zamisliti postepenu alternativnu akulturaciju kojom će se pojedinci uvoditi u drugu nacionalnu skupinu, gdje bi oni mogli uživati u istoj razini razumijevanja, s blagodatima za prepoznatljivost i pripadnost, odnosno samopoštovanje koje to nosi. Tim prije je moguće zamisliti asimilaciju onih zajednica na kojima je fokus u ovom tekstu, to jest, zapadnjačkih zajednica koje su, po priznanju i liberalnih nacionalista, međusobno jako slične.⁵

Liberalni nacionalisti, naravno, ne misle da je asimilacija prihvatljiva niti jednostavna opcija. Tako Raz, iako kaže da promjena zajednice jest moguća, a ponekad treba biti zajamčena i kao pravo, konstatira da ona nije jednostavna, već predstavlja bolan proces, čak i kada je moguća (Raz, 1998., 200). Slažem se s takvom tvrdnjom. Ali slažem se s njegovom tvrdnjom da je teškoća vezana uz kulturne posebnosti samo kada govorimo o kulturama imigranata, ali ne mislim da je element kulturne posebnosti bitan kada je riječ o tipičnim zapadnjačkim civilizacijama o kojima govorim u ovom tekstu, upravo zbog toga što su te kulture međusobno jako slične. Očito je da pojašnjenje teškoće promjene kulture, a posebice problema samopoštovanja koji mogu biti s time u vezi, trebaju biti drugog, a ne kulturnog karaktera.

Moguće je zaključiti da ne postoji opravdanje za utemeljenje društvenih osnova samopoštovanja preko zaštite nacionalne zajednice kao kulturne zajednice sa svojim posebnostima, s obzirom da su te posebnosti, barem u tipičnim situacijama unutar zapadnjačke civilizacije, previše limitirane ili lako nadomjestive.

4
Vidi i: Margalit i Raz, 1995., 128–132, i Raz, 1998., 200.

5
Slično, ali u vezi s argumentom autonomije, a ne argumentom samopoštovanja, govori van Leeuwen (van Leeuwen, 2006., 406–409).

Mislim da se lakše može tvrditi da je ispravan drugi tip argumenta – onaj koji naglašava emocionalnu dimenziju. Ta dimenzija nije bila zanemarena ni kod autora koje sam ranije prikazao, unatoč tome što sam ukazao na osebujniji aspekt njihovih prijedloga. Pojašnjavajući važnost emotivnog poistovjećivanja, Judith Lichtenberg kaže da je u uobičajenim okolnostima teško raskinuti s osjećajima povezanosti i identiteta koje nosi nacionalna pripadnost s uvjerenjem da će ih se podjednako pronaći u drugim nacionalnim skupinama (Lichtenberg, 1997., 58–59). Eksplicitno izjašnjavanje o važnosti emocionalnog elementa nudi i Margaret Moore, prema kojoj kulturno poistovjećivanje ima funkcionalnu, a ne primarnu ulogu. Kulturne posebnosti, koliko god bile i minorne, služe za međusobno prepoznavanje i emocionalno povezivanje (Moore, 2001., 59–66).

Prihvaćam argument emocionalnog poistovjećivanja radi objašnjenja važnosti posebne nacionalne pripadnosti, posebice s obzirom na raspravu o društvenim osnovama samopoštovanja. Temeljni razlozi prihvaćanja takvog argumenta su sljedeći: (i) postoje empirijski pokazatelji važnosti nacionalnog poistovjećivanja koji se manifestiraju i u široko prisutnim i poznatim otporima radi očuvanja nacionalnog identiteta i u specifičnim istraživanjima poput onih koje su vodili Spinner-Halev i Theiss-Morse; (ii) takve empirijske pokazatelje treba objasniti; (iii) u ranijem sam tekstu pokazao da nije ispravno objašnjenje koje kaže da je posebna nacionalna pripadnost važna zbog mogućnosti prakticiranja autonomije (Baccarini, 2008.), a u ovom sam tekstu pokazao da nije dobar argument koji naglašava važnost kulturnih i komunikacijskih posebnosti; (iv) argument emotivnog poistovjećivanja preostaje kao najbolje objašnjenje.

Iako mislim da je argument emocionalnog povezivanja uvjerljiviji od onih alternativnih i mislim da nudi osnovu za ustanovljenje važnosti nacionalne pripadnosti u vezi s pitanjem društvenih osnova samopoštovanja, ipak postoje ograničenja i za taj argument, pa posljedično i za tvrdnje o važnosti nacionalnog poistovjećivanja općenito.

Među autorima koji ukazuju na ograničenja tog argumenta i općenito važnosti nacionalnog poistovjećivanja, Marcus Haller tvrdi da se prihvaćanje pojedinaca koje uspostavlja posebno važne odnose ne događa od strane nacije kao cjeline, budući da je to preširoka zajednica. Prihvaćanje se događa npr. od strane naših susjeda ili, uglavnom, od strane osoba koje su na neki način u izravnom dodiru s nama. Razne pojave vezane uz nacionalnu pripadnost njima mogu biti manje važne od, recimo, dobroga građanskog odgoja u svakodnevnom komuniciranju. Haller ukazuje i na raznolike razloge umanjenja važnosti nacionalne dimenzije. S obzirom na svoju nacionalnu pripadnost, netko može osjećati sram, a ne ponos (i na taj način ne pronaći podršku i poistovjećivanje u nacionalnoj pripadnosti, već opterećenje). Može se zamisliti npr. osjećaj nelagode zbog masovnih zločina koje je počinila nečija nacionalna skupina u povijesti. Osim toga, poistovjećivanje s nacionalnom skupinom je potencijalno suparničko u odnosu na druge dimenzije poistovjećivanja. To može biti npr. lokalnije poistovjećivanje, poput onog regionalnog (Haller, 1997.).

Andrea Baumeister upotpunjuje te stavove i kaže da nacionalne zajednice nude osnovu za samopoštovanje jedino onim pripadnicima koji u takvoj zajednici imaju položaj koji omogućava takvo samopoštovanje (takav stav Baumeister preuzima iz feminističke kritike liberalnog nacionalizma; Baumeister, 2000., 106–107, 114–115).

Slično je pisala i Martha Nussbaum. Kako prikazuje u nekim primjerima, tradicije grupa često čine tvorevine moći, s negativnim hijerarhiziranjem nekih pojedinaca, kojima može biti važno emancipirati se u odnosu na nacionalnu

skupinu. Važna je njezina opaska prema kojoj je mnogim pojedincima, u odnosu na nacionalno, daleko važnije poistovjećivanje s »raspršenim zajednicama«, to jest, sa zajednicama čiji se interesi i aspiracije prožimaju kroz regionalne i nacionalne zajednice (Nussbaum, 2003., 63). U nekim situacijama može samo izgledati da je pojedincima nacionalni identitet najvažniji, ali je taj privid prisutan samo zato što se često pojedinci poistovjećuju s nacionalnim skupinama zbog javne politike koja pridaje privilegije i prednosti nacionalnom pripadništvu, dok zanemaruje druge oblike pripadnosti. A često se ne primjećuje važnost drugih vrsta poistovjećivanja zbog toga što drugi oblici zajednica niti nemaju mogućnost usmjeravanja pažnje na svoje probleme.

Postoji zatim i mogućnost kozmopolitizma koji se manifestira kroz postojanje pojedinaca koji ne osjećaju nacionalnu privrženost te je javna politika koja se afirmira njima nebitna s obzirom na njihovu spremnost prihvaćanja utjecaja iz različitih sredina pored vlastite izvorne (Waldron, 1995., 95), ili ju čak osjećaju kao represivnu (Nussbaum, 2003., 60–62). Mogućnost takvih opisa kozmopolitizma je predmet zanimljive rasprave koju ovdje ne mogu razviti.⁶

Problem samo relativne i promjenjive važnosti posebne nacionalne pripadnosti opisuje i Evan Charney koji naglašava razliku između identiteta i identifikacije. Identitet osobe je formiran različitim faktorima, među kojima mogu imati ogromnu ulogu oni nacionalni. Međutim, ove činjenice kauzalnog utjecaja ne uzrokuju identifikaciju pojedinca s nacionalnim zajednicama na relevantan način. Tako pojedinci mogu osjećati otuđenje u odnosu na nacionalnu zajednicu iako je ona dio njihovog identiteta. Ponekad može biti potpuno razložno da se pojedinci suprotstavljaju vlastitom identitetu, npr. ako se u sklopu njihove nacionalne skupine diskriminira neki poseban oblik njihovog poistovjećivanja (Charney spominje notoran slučaj francuskog vojnika i domoljuba Dreyfussa, koji je bio diskriminiran kao Židov, te je, prema Charneyu, imao opravdan razlog za zanemarivanje poistovjećivanja s francuskom nacijom u čijem kontekstu nije doživljavao priznanje i jednakopravnost; Charney, 2003.). Ovaj je problem jasnije vezan uz ne-liberalne zajednice. Ipak, i uz problematike koje su jasnije vezane za liberalne zajednice može biti važno to što nacionalna pripadnost može biti u suparničkom odnosu s drugim oblicima pripadnosti koje nisu stvar izbora, kao što su rod i rasa (Lichtenberg, 1997., 57). A nije rečeno da neke pripadnosti koje su stvar izbora nisu i važnije pa predstavljaju elemente identifikacije za određene pojedince (Mišćević, 2001., 24, 197, 224, 294).

Ukratko, iako nacionalnost može biti važan dio nečijeg identiteta (zbog kauzalne uloge), ona nije nužno istovremeno i važan dio nečije identifikacije, a kada govorimo o samopoštovanju, trebali bismo govoriti o identifikaciji, a ne o identitetu.

Stavovi koje su iznijeli Haller, Baumeister, Nussbaum, Charney i Mišćević pokazuju ograničen domet nacionalističkog argumenta. Iako je moguće da je za većinu pojedinaca najvažnija, nacionalna je pripadnost u suparničkom odnosu s drugima, a sigurno nije prioritetna za sve pojedince, dok je za neke i potpuno zanemariva.

Liberalni nacionalisti neće olako prihvatiti ideju da drugi oblici pripadnosti mogu ravnopravno biti u suparničkom odnosu s nacionalnom pripadnošću.

6

Za autore koji nasuprot tako određenom kozmopolitizmu zastupaju neminovnost posebne pripadnosti, ili parazitiranje kozmopolitskog

opredjeljenja u odnosu na nacionalnu pripadnost, vidi: Kymlicka, 2003., 124–127, i Godin, 2006., 292–295.

Protiv poistovjećivanja nacionalne i drugih pripadnosti izjašnjava se naprimjer Margaret Moore. Ona kaže da je temeljna razlika u tome što se drugi oblici pripadnosti mogu razmjerno lako zadovoljiti, uz potrebne mjere javnog priznanja u liberalnoj državi. U elementima nacionalne pripadnosti, međutim, prisutna je i želja za samoupravljanjem. To nije element koji može biti prisutan u drugim kulturnim zajednicama budući da one nisu strukturirane na način da se mogu organizirati kao političke zajednice, što, međutim, mogu nacionalne zajednice (Moore, 2001., 124–133).

Ne čini mi se, međutim, da to može biti u potpunosti ispravno. Argument Margaret Moore je ispravan jedino u radikalnoj interpretaciji: u čestim slučajevima, za razliku od drugih zajednica, nacionalne zajednice imaju strukturu koja omogućava da budu konstituirane kao države ili da upravljaju nekim teritorijem. Ali važno je uočiti da je ta mogućnost, u nekim slučajevima, samo fiktivna. U manje radikalnim interpretacijama, mogućnost samoupravljanja se pojavljuje uglavnom za nacionalne, kao i za druge zajednice. U takvim situacijama, samoupravljanje za zajednice znači upravljanje nekim vlastitim materijalnim resursima ili vlastitim posebnim ustanovama kao što mogu biti škole ili kulturne ustanove. No takvi su oblici samoupravljanja mogući i za druge kulturne skupine. Primjerice, žene, homoseksualci, pripadnici svjetonazorskih skupina ili pripadnici određenih rasa mogu samostalno upravljati nekim vlastitim kulturnim ustanovama, pa čak i sadržajima školskog obrazovanja ili aktivnostima za afirmaciju vlastitog identiteta, kako bi nje govali specifičnosti vlastite kulture i identiteta, a ne samo doživljavali pretpostavljene univerzalne kulturne obrasce ili kulturne obrasce koje za njih gradi netko drugi.

Ponovno se očituje da potreba vezana uz nacionalnu pripadnost nije uvijek veća, niti prioritarna, u odnosu na druge oblike pripadnosti. Pojedinci koji su općenito diskriminirani, recimo žene ili homoseksualci, mogu biti zadovoljni čak i nacionalnom kulturnom asimilacijom ako im to omogućava bolju afirmaciju njihovih drugih potreba (mogu, što ne znači da će uvijek biti tako). Odnosno, mogu biti zadovoljni slabijim oblicima afirmacije nacionalne pripadnosti ako je to nužno za jače javno priznanje ili zaštitu prava u vezi s pripadnošću koja im je hitnija i važnija. Žene bi, primjerice, mogle smatrati važnijim dobivanje subvencija koje bi im omogućavale lakše roditeljstvo ili poticaje koji podržavaju uspješnu poslovnu karijeru, nego li korištenje sredstava zajednice za afirmaciju dvojezičnosti, podržavanje manjinskih kulturnih ustanova ili oblike nacionalnoga manjinskog samoupravljanja. Upravo kao što sam ranije naglasio, pojedinci će se opredijeliti za primat poistovjećivanja s obzirom na one oblike pripadnosti koji ne dobivaju priznanje niti poštovanje, pa se time ugrožavaju društvene osnove samopoštovanja.

Dakle, nema osnova za smještaj nacionalne pripadnosti među primarna dobra koja su univerzalna i nadjačavajuća. Ali se u određenim okolnostima nacionalna pripadnost može štititi kao predmet pravednosti na temelju primarnog dobra društvenih osnova samopoštovanja. Koja će biti zakonska rješenja te koliki će biti njihov obim i obuhvatnost pitanje je posebnih okolnosti, potreba i mogućnosti vodeći računa o drugim primarnim dobrima ili aspektima koji su u vezi s primarnim dobrima. Potrebno je voditi računa o drugim oblicima poistovjećivanja koji mogu biti važni za članove političke zajednice, a koji mogu biti u suparničkom odnosu s onim nacionalnima, te je potrebno naći adekvatan prostor zaštite i javne afirmacije za sve njih. Pored toga, pripadnici nacionalnih manjina, kao i pripadnici većinske nacionalne skupine, imaju razne potrebe koje uključuju i efikasno zdravstvo, efikasne javne službe (npr. pravosuđe) i javne usluge poput javnog prijevoza itd. U javnim odlukama

treba voditi računa o ravnoteži svih tih potreba. Pravedna rješenja na području zaštite kulturne pripadnosti ne pronalaze se mehaničkom primjenom apstraktnih načela, već vaganjem svih važnih elemenata u danoj situaciji, što znači ustanovljavanjem toga što je središnje za zaštitu ravnopravnosti pripadnika neke skupine i toga što je realno moguće zaštititi s obzirom na određene okolnosti u kojoj se ta skupina nalazi, a posebno u traženju ravnoteže po načelu nepristranosti između pripadnika različitih skupina.⁷

Postoji dodatan problem. Kako pokazuju Jeff Spinner-Halev i Elizabeth Theiss-Morse, grupno se samopoštovanje često gradi zanemarivanjem razlika unutar grupa, poboljšanjem slike grupe i idealiziranjem. Istovremeno, postoji tendencija stvaranja stereotipa drugih grupa, naravno, s negativnim konotacijama (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 521). Dakle, u praksi se samopoštovanje vezano uz priznanje grupe stvara kao suparništvo (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 522). Zbog toga, kako kažu Spinner-Halev i Theiss-Morse, »podržavajući svijet u kojemu se referira na naciju radi podrške i oslonca za samopoštovanje osoba, liberalni nacionalisti nehotimično potiču opasniji svijet« (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003., 510).

Jose Brunner i Yoav Palev tvrde da mehanizme građenja samopoštovanja mogu imati i snažno diskriminirane zajednice, poput Palestinaca u Izraelu kojima se u potpunosti negira temeljni građanski status. Takva je zajednica stvorila vlastitu skalu vrijednosti u kojoj se, primjerice, visoko vrednuje iskustvo zatvora ili deportacija (Brunner i Palev, 1996., 300).

Dakle, prema tome što kažu Spinner-Halev i Theiss-Morse, te Brunner i Palev, suparništvo radi afirmacije nacionalnog samopoštovanja često je diskriminatorno i nerijetko vodi do nasilja. Često uzrokuje prekid dijaloga s drugim skupinama, a to se događa kada neka nacionalna skupina brani vlastito samopoštovanje na način da zanemaruje ono što drugi misle o njoj. Na takve činjenice, reakcije su suprotne. Dok Brunner i Palev primjećuju da je postojanje različitih zajednica sa svojim sustavima vrijednosti neminovnost i da je neizbježna strategija jednakopravnoga javnog priznanja i afirmacije svih zajednica s njihovim vrijednostima i shvaćanjem javnoga dobra (Brunner i Palev, 1996., 300–301), Spinner-Halev i Theiss-Morse tvrde da je samopoštovanje temeljeno na nacionalnim osnovama bolje obuzdati nego potkrepljivati (Spinner-Halev i Theiss-Morse, 2003.). Moje je mišljenje da su liberalni nacionalisti u pravu kada govore o potrebi javnog priznanja nacionalne pripadnosti. Njihovi su kritičari, međutim, u pravu kada tvrde da to javno priznanje ne smije voditi do zanemarivanja drugih oblika pripadnosti i da je važno pripaziti da samopoštovanje vezano uz nacionalnu pripadnost ne vodi do loših pojava.

Mislim da se potrebe javnog priznanja mogu zadovoljavajuće balansirati u sustavu gdje je glavni temelj za društvene osnove samopoštovanja afirmacija načela jednakosti pojedinaca. Kada su pojedinci ravnopravni, a distribucija prava i resursa se odvija unutar liberalnih ustanova, umanjuju se mogućnosti za suparništvom u kojemu dominiraju negativni mehanizmi suprotstavljanja nacionalnih skupina, a i zanemarivanje drugih oblika identifikacije. Svi trebaju razložno potkrijepiti svoje zahtjeve i slušati tuđe, što potiče kritičnost prema vlastitoj skupini i razumijevanje drugih skupina, dok jednakopravnost umanjuje razloge za srdžbu i kontrolira ambicije za dominacijom. S obzirom da je neposredna društvena osnova samopoštovanja priznanje jednakoprav-

7

Usp. Carens, 2000., 61.

nosti, a zaštita nacionalne pripadnosti je samo jedan od oprimjerenja općeg načela, u tom modelu pojedincima se ne daju poticaji za suparničko uspoređivanje između zajednica, već za provjeru jamči li se svim pojedincima i njezinim pripadnicima status jednakosti.

IV.

Kada govori o afirmaciji jednakopravnosti, Rawls misli prioritarno na jednako afirmiranje temeljnih prava svim građanima na osnovi apstraktnih i općih osobina. Pa čak i kada ukazuje na potrebu da se svakom pojedincu omogući pripadanje zajednici koja ga prepoznaje, ne ukazuje na posebna prava vezana uz pripadnost kao na dio tog omogućavanja. Međutim, moguće je upotpuniti njegovu argumentaciju smatrajući da je i priznavanje prava na temelju grupe pripadnosti potrebno radi afirmiranja prava pojedinaca. Naime, zanemarivanjem elemenata javnog priznanja grupne pripadnosti, stvaramo situaciju u kojoj pripadnici manjina nisu diskriminirani na izravan način, ali se njihove posebnosti ograničavaju na privatni život, što vodi do nejednakog položaja. To pojašnjava, među ostalima, Kymlicka:

»Multinacionalna država koja svim svojim građanima, bez obzira na grupnu pripadnost, dodjeljuje opća individualna prava, može izgledati 'neutralna' u odnosu na razne nacionalne skupine. No, u određenim fundamentalnim slučajevima zapravo može sustavno privilegirati (i često privilegira) većinsku naciju – primjerice kod povlačenja unutrašnjih granica; jezika škola, sudova i vladinih službi; izbora državnih blagdana i podjele zakonodavnih ovlasti između središnje i lokalnih vlasti.« (Kymlicka, 2003., 77)⁸

U takvoj situaciji ravnopravnost je ugrožena jer se privilegira jedna nacionalna skupina a zanemaruju se ostale. To izaziva opravdan otpor manjina. O konkretnom primjeru takve vrste govore Brunner i Peled koji pišu o izraelskom slučaju (Brunner i Peled, 1996., 295–298). Kako oni prikazuju, pored jamstva individualnih prava, u ondašnjoj javnoj politici postoji jasno izjašnjavanje u prilog specifično židovskom shvaćanju građanstva čime se zanemaruje ravnopravnost. Zahtjev ravnopravnosti jest jamstvo oblika javnog priznanja i podrške i drugim skupinama.

Što se, u skladu s tim argumentom, može činiti radi ravnopravnosti nacionalnih skupina? Među raznim prijedlozima prisutna je ideja koja je u vezi s raspolaganjem određenog vlastitog javnog prostora. To, među ostalima, tvrdi Yael Tamir, po kojoj bi svaka nacija trebala imati javni prostor u kojemu predstavlja većinu, iako to ne znači da svakoj naciji treba jamčiti i državu (Tamir, 1993., 150). Takvo je rješenje najambicioznije, ali i najproblematičnije. Postoje raznoliki problemi određenja granica i pripadanja nekog teritorija.⁹ Neki liberalni nacionalisti ipak inzistiraju na takvim rješenjima i misle da su takvi problemi često premostivi (Moore, 2001., 202–240). Raspravu o tim pitanjima prepuštam narednom radu. Ovdje ću spomenuti samo jednu teškoću, a to je da će problem nacionalnih manjina uvijek opstajati. Zamislimo rješenje u Quebecu koje podržava i Taylor, a koje određuje da se u anglofonske škole ne mogu upisati frankofonska djeca niti djeca imigranata, da poduzećima s više od pedeset zaposlenika treba upravljati na francuskom, te zabranjuje komercijalne izloge koji nisu na francuskom (Taylor, 1992., 52–59). Očito je da takvi oblici zaštite francuskog jezika mogu biti svrsishodni za zaštitu francuskog jezika. Ali, tada se pojavljuje problem anglofona u Quebecu, odnosno, koliko se oni osjećaju javno priznati na tom prostoru. Pretpostavljam da, budući da se radi o jedinstvenoj državi, u Kanadi takav problem iz nekoliko razloga može biti umanjeno. Ali, zamislimo sličnu normu koja se primjenjuje u okol-

nostima u kojima je neka nacionalna skupina prisutna na nekom teritoriju, ona je na tom teritoriju manjina, ne doživljava oblike javnog priznanja, ali na drugom teritoriju postoji nacionalna država te nacionalne skupine. Ne vidim kako postojanje te nacionalne države može biti rješenje za probleme te nacionalne manjine. Mislim, dakle, da rješenje po kojemu bi se svakoj skupini trebao zajamčiti neki prostor u kojem je u većini ne povlači dalekosežnije dobrobiti.

Privilegiram model osmišljavanja oblika javnog priznanja nacionalnih manjina, kao manifestacije uključenosti i poštovanja u državama u kojima postoje. U sklopu takvog modela, moguće je osmisliti vrste prava koja afirmiraju status političkog subjekta, kao što su jamstvo da će članovi različitih nacionalnih skupina biti predstavljeni u tijelima javnog odlučivanja izvornim predstavljanjem, zatim određena politička autonomija koja se očituje npr. u raspolaganju vlastitim ustanovama, vlastitim materijalnim sredstvima, a posebno barem nekim razinama obrazovanja. Školstvo je moguće osmisliti tako da nacionalne skupine raspolažu svojim obrazovnim strukturama, ali se u svim školskim ustanovama podučavaju i sadržaji drugih skupina, što podupire njihovo međusobno razumijevanje (vjerujem da takva politika ima posebno dobre posljedice za javnu afirmaciju manjina).¹⁰ Mogu se zatim priznati i blagdani te javna upotreba jezika manjina (npr. kako kaže Aleksandar Pavković, na način da se jezici manjina i njihova kultura prikazuju i kroz središnje kulturne ustanove, a ne zatvaraju u zasebnim manjinskim okvirima (Pavković, 2006., 132), ili, kako kaže Raz, tako da se zasebni običaji priznaju kroz zakon i javna tijela (Raz, 1998., 198)). Na kraju, javno priznanje može se očitovati i u materijalnoj podršci aktivnostima koje su od središnje važnosti za identitet zajednice (Mason, 1999., 282–286).

Moguće je zaključiti da se na temelju primarnog dobra društvenih osnova samopoštovanja, kroz načelo jednakosti, može izvesti javno priznanje kulturne pripadnosti. Ali, to je priznanje konkurentno s drugim zahtjevima pravednosti. Iz tog razloga nije moguće pronaći univerzalna rješenja za priznanje nacionalne pripadnosti, a niti će zahtjevi vezani s njom uvijek imati prevagu, te je potrebno pronaći rješenja u konkretnim situacijama. Bit će potrebna obuhvatna rješenja afirmativne akcije u situacijama u kojima su pripadnici neke nacionalne skupine tradicionalno diskriminirani. U situacijama gdje su te skupine visoko koncentrirane bit će moguće uspostaviti široke oblike multijezičnosti, a ponekad će biti moguće uspostaviti i jače oblike političkog samoupravljanja i samoodređenja. Ali, postoje i okolnosti u kojima nije moguće uspostaviti zakonska rješenja koja u širem obliku štite prava nacionalnih manjina. Primjerice, u okolnostima u kojima je nacionalna manjina razmjerno slabo prisutna može biti teško organizirati neke oblike prava, poput nekih oblika multijezičnosti ili podrške školstvu. Takve bi inicijative mogle predstavljati previsoke troškove, koji bi kompromitirali zaštitu drugih prava vezanih, recimo, uz kvalitetno zdravlje, efikasnost javnih službi itd., što bi tada pogadalo interese širokih slojeva populacije. U takvim situacijama može biti važnije preferirati prioritetno investiranje u smjeru zaštite drugih prava, te se javna

8

O nejednakom tretmanu manjinskih nacionalnih kultura u pretpostavljenim nacionalno neutralnim državama, vidi i Kymlicka, 1989., 186, 190; Kymlicka, 2001., 24–27, 35, 78–79; i Tamir, 1993., XXVI.

9

Za efikasnu kratku formulaciju temeljnog problema vidi: Lichtenberg, 1997., 60.

10

Joseph Raz predlaže takav model školstva u nešto drukčijem kontekstu rasprave (Raz, 1995., 190; Raz, 1998., 198).

politika, bez ikakvih oblika prisile i diskriminacije, treba usmjeriti prema favoriziranju mogućnosti koje podržavaju integraciju i asimilaciju, a prepuštaju sposobnostima samih pripadnika nacionalnih manjina napore radi održavanja ili procvata njihove zajednice. U takvim je slučajevima inzistiranje na politici koja privilegira podršku nacionalnoj skupini veoma visokim standardima ekvivalentno zahtjevu udovoljavanja posebno skupim prohtjevima.¹¹ Takvi zahtjevi ne mogu biti opravdani u sklopu teorije pravednosti. Ispravna teorija pravednosti omogućava pravičan status svima kao slobodnim i ravnopravnim osobama, te im na pravičan način jamči primarna dobra, što ne može uključiti i zadovoljavanje svačijim, ma koliko skupim, potrebama u skladu sa svačijim posebnim životnim planovima (u Rawlsovom primjeru govori se o mogućim skupim zahtjevima nekih religijskih zajednica – a ne, kao u mojoj diskusiji, nacionalnih – što se može manifestirati, na primjer, zahtjevom za gradnju skupih crkvenih objekata ili za plaćanjem visokih troškova hodočašćenja; Rawls, 2001., 151).

Uostalom, zaštita općih prava je važna i za pripadnike pojedinih posebnih skupina, odnosno, u skladu s raspravom u ovom tekstu, nacionalnih manjina, kao i za druge zajednice. Npr. pripadnicima nacionalnih manjina je kvalitetno zdravlje važno kao i pripadnicima nacionalne većine. To ne znači da se priznanje nacionalnih manjina može nerazložno javno zanemariti. To bi bio oblik nedostatka javnog priznanja, što ugrožava primarno dobro društvenih osnova samopoštovanja, dakle, dogodilo bi se ugrožavanje primarnih dobara. Treba uvijek pristupati oblicima javnog priznanja u mjeri u kojoj je to moguće, pa makar, ako je to neizbježno, samo kroz simboličke činove poput naglašavanja prisutnosti nacionalne manjine u javnim manifestacijama i javnim obilježjima, kroz školske programe podučavanjem specifičnih sadržaja nacionalnih manjina itd., dok će nedostatak nekih oblika biti opravdan objektivnim teškoćama, a ne uzrokovan zanemarivanjem.

Valja se prisjetiti i da je moguće da neki pripadnici nacionalnih manjina favoriziraju neke druge oblike pripadnosti u odnosu na nacionalnu, odnosno da su u nekim sredinama osobe ugroženije u drugim oblicima pripadnosti, u odnosu na nacionalnost. U takvim slučajevima bit će potrebno podržati zakonska rješenja koja dopuštaju javno priznavanje tih drugih oblika pripadnosti.

U raspravi o podjeli prava i javnih resursa svatko treba biti spreman na to da će njegovi razlozi biti nadjačani. To ispravno kaže Laden, koji pokazuje da to što je netko tražio nešto pozivajući se na argument koji je legitiman u javnim raspravama, ne znači da taj argument ne može biti nadjačan. Moguće je da postoje sukobljeni argumenti koji imaju nadjačavajuću snagu. Moguće je npr. da pojedinac iznosi argument kojime obrazlaže potrebu da se neka javna politika promijeni kako bi se otklonili nepravilni tereti u odnosu na njega i njegovu skupinu (primjerice, u slučaju politike javne upotrebe jezika), ali otklanjanje takvih tereta može izazvati neke druge još veće terete. Pojedinci koji traže zaštitu svoje kulturne skupine trebaju biti svjesni takve mogućnosti i ne osjećati povrijeđenost zbog postojanja nadjačavajućih argumenata u odnosu na njihove, već osjećati uvažavanje zbog toga što se njihovi argumenti prihvaćaju kao legitimni argumenti u javnim procesima odlučivanja (Laden, 2001., 178, 209). Možemo zaključiti da političke zajednice koje tako postupaju, na primjeren način jamče pripadnicima manjinskih nacionalnih zajednica društvene temelje samopoštovanja.

Literatura

- Baccarini, E. (2008.), Liberalni nacionalizam. Argument autonomije, *Prolegomena*, 7 (2): 153–179.
- Barry, B. (2006.), *Kultura i jednakost. Egalitarna kritika multikulturalizma*, Zagreb, Jesenski i Turk.
- Baumeister, A. T. (2000.), *Liberalism and the 'Politics of Difference'*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Brunner, J. i Palev, Y. (1996.), Rawls on Respect and Self-respect. An Israeli Perspective, *Political Studies*, 44 (2): 287–302.
- Carens, J. H. (2000.), *Culture, Citizenship, and Community*, Oxford, Oxford University Press.
- Goodin, R. E. (2006.), Liberal Multiculturalism. Protective or Poliglot, *Political Theory*, 34 (3): 289–303.
- Gans, C. (2000.), The Liberal Foundations of Cultural Liberalism, *Canadian Journal of Philosophy*, 30 (3): 441–466.
- Haller, M. (1997.), Doing Justice to Multiculturalism, *Acta Analytica*, 12 (18): 123–147.
- Kymlicka, W. (1989.), *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford, Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2001.), *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford, Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2003.), *Multikulturalno građanstvo. Liberalna teorija manjinskih prava*, Zagreb, Jesenski i Turk.
- Laden, A. (2001.), *Reasonably Radical*, Ithaca, Cornell University Press.
- Lichtenberg, J. (1997.), How Liberal Can Nationalism Be?, *Philosophical Forum*, 28 (1–2): 53–72.
- Margalit, A. i Raz, J. (1995.), *National Self-Determination*. U: J. Raz, *Ethics in the Public Domain* (str. 125–145), Oxford, Clarendon Press.
- Mason, A. (1999.), Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation, *Ethics*, 109 (2): 261–281.
- Miščević, N. (2001.), *Nationalism and Beyond. Introducing Moral Debate and Values*, Budapest, CEU Press.
- Moore, M. (2001.), *The Ethics of Nationalism*, Oxford, Oxford University Press.
- Nussbaum, M. (2003.), The Complexity of Groups. A Comment on Jorge Valadez, *Philosophy and Social Criticism*, 29 (1): 57–69.
- Patten, J. (2000.), Liberal Egalitarianism and the Case for Supporting National Cultures. U: N. Miščević (ur.), *Nationalism and Ethnic Conflict* (str. 197–218), Chicago, Open Court Press.
- Pavković, A. (2006.), Self-Determination, National Minorities and the Liberal Principle of Equality. U: I. Primorac i A. Pavković (ur.), *Identity, Self-Determinations and Secession* (str. 123–138), Aldershot, Ashgate Publishing.
- Rawls, J. (1971., 1989.), *A Theory of Justice*, Cambridge, Harvard University Press.
- Rawls, J. (2000.), *Politički liberalizam*, Zagreb, KruZak.
- Rawls, J. (2001.), *Justice as Fairness. A Restatement*, Cambridge, Harvard University Press.
- Raz, J. (1995.), Multiculturalism. A Liberal Perspective. U: J. Raz, *Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics* (str. 170–192), Oxford, Oxford University Press.

Raz, J. (1998.), Multiculturalism, *Ratio Juris*, 11 (3): 193–205.

Spinner-Halev, J. i Theiss-Morse, E. (2003.), National Identity and Self-Esteem, *Perspectives on Politics*, 1 (3): 515–532.

Tamir, Y. (1993), *Liberal Nationalism*, Princeton, Princeton University Press.

Taylor, C. (1992.), The Politics of Recognition. U: A. Gutmann (ur.), *Multiculturalism and »The Politics of Recognition«* (str. 25–73), Princeton, Princeton University Press.

Waldron, J. (1995.), Minority Cultures and the Cosmopolitan Alternative. U: W. Kymlicka (ur.), *The Right of Minority Cultures* (str. 93–119), Oxford, Oxford University Press.

Elvio Baccharini

Liberal Nationalism: The Argument of Self-Respect

Abstract

The issue regarded in this article is whether we have to include national belonging in the list of primary goods, i.e., whether there is a strong connection between national belonging and primary goods about which the classical liberal theory (as the one proposed in the most important work in liberal political philosophy in 20th century, i.e. John Rawls's Theory of Justice) speaks, such that the protection of national belonging must be included in the list of primary goods. Leading authors in the liberal nationalist paradigm, more or less directly, discuss about this issue. In this paper, the supposed connection between the protection of national belonging and the social bases of self-respect is specifically discussed. Despite the reasons for some public protection of national belonging, its foundation at the level of primary goods, at least as far as it concerns the argument that relies on the social bases of self-respect, is not plausible.

Key words

liberal nationalism, social bases of self-respect, Will Kymlicka, John Rawls, Joseph Raz